

Productie in de maneschijn

Sinds enige tijd is de economische vocabulaire uitgebreid met termen zoals officieus circuit, schaduw-economie, verborgen sector, zwart werk en productie in de maneschijn. Het zijn aanduidingen van bijdragen tot het bruto nationaal product die niet worden gemeten door de officiële statistieken. Welke activiteiten productief zijn en welke niet, valt overigens niet gemakkelijk te bepalen. De definitie die meestal wordt gekozen, is heel eenzijdig gericht op geldelijke transacties. De inspanningen van huisvrouwen, evenals al het andere werk in de niet-monetaire sector, worden daardoor niet meegeteld. Bovendien wordt uit sommige transacties ten onrechte de conclusie getrokken dat er iets is voortgebracht (gouden handdruk).

Indien wij deze definitorische kwestie terzijde stellen, blijft er een officieus circuit dat is samengesteld uit zaken die qua omvang heel ver uiteen kunnen lopen. Het varieert van kleine karweitjes in de avonduren tot productie in ondernemingen waarmee duizenden arbeidsplaatsen zijn gemoeid. Het is moeilijk de totale omvang van deze activiteiten, die in het verborgene gebeuren, te schatten. Er zijn hiervoor verschillende oplossingen bedacht. Een mogelijkheid is het bruto nationaal product met behulp van verschillende methoden te meten. Er is dan een indicatie van een officieus circuit, als de berekening op grond van factorinkomens lager uitvalt dan de metingen van uitgaven of productieresultaten. De schattingen die langs deze weg zijn verkregen, blijven aan de lage kant, bijvoorbeeld 3,5% voor Groot-Brittannië in de periode 1974-1978. Het lijkt aannemelijk dat een deel van de verborgen sector in 't geheel niet in de gegevens van de Nationale Rekeningen tot uiting komt.

Een andere benaderingsweg van de ondergrondse economie loopt via het monetaire gebied. Bekend zijn de studies die de samenstelling van de bankbiljet-circulatie of de verhouding tussen giraal en chartaal geld betreffen. Onderzoekingen van deze aard in Nederland wijzen op een omvangrijke schaduw-economie 1). De monetaire aanpak is daarmee niet uitgeput; de laatste tijd hebben de studies van Feige de aandacht getrokken. Bij zijn berekeningen neemt hij als uitgangspunt de veranderingen die optreden in het verhoudingsgetal tussen het officiële nationale inkomen en de schattingen van alle transacties, gebaseerd op de geldhoeveelheid die in omloop is gebracht. De resultaten van dit onderzoek zijn spectaculair: in de Verenigde Staten zou in 1978 ruim 25% van alle transacties buiten het gezichtsveld

dr. P. H. Admiraal

van de statistiek zijn gebleven. Het is opvallend dat de verborgen sector een snelle groei heeft doorgemaakt in de tweede helft van de jaren zeventig. Ook in onderzoekingen naar belastingfraude zijn daarvoor aanduidingen te vinden: globaal gezien is er sprake van een verdubbeling van officieuze activiteiten.

Welke krachten bepalen de opkomst van de schaduw-economie? Ongetwijfeld is de invloed van de overheid van grote betekenis. De uitkeringen van sociale voorzieningen houden een stimulans voor zwart werk in. De mensen die niet zijn opgenomen in het productieproces hebben tijd voor, en mogelijk ook behoefte aan activiteiten die leiden tot inkomsten. De wetgever maakt het in veel gevallen uiterst onaantrekkelijk deze bijverdiensten op te geven. Er zijn aanwijzingen dat het gaat om vele arbeidsplaatsen. Er is een tendens dat het aantal sterk toeneemt in perioden met hoge werkloosheid.

De variabele die het meest wordt genoemd, is de belastingdruk. De schaduw-economie zou kunnen worden gezien als een zelfregulerend mechanisme dat oplossingen zoekt als het overheidsbeleid particuliere activiteiten in het nauw brengt. Demsetz 2) heeft onlangs uit metingen van de verborgen sector afgeleid dat een stijging van de belastingdruk van 40 naar 60% van het bruto nationaal product zou leiden tot een toename van het grijze circuit van 10 naar 25% van de totale transacties. De „line we dare not cross” blijkt in deze versie een grenslijn van de markteconomie die de overheid niet kan oversteken!

Het is mogelijk een geruuststellende gedachte dat onder de officiële economie een vangnet in werking treedt als het misgaat. Het lijkt mij echter toe dat het slechts een deel van het verhaal is. Er kunnen misstanden en onrechtvaardige verhoudingen worden geconstateerd. Bovendien wordt het zelfregulerend mechanisme niet uitsluitend in werking gesteld bij toegenomen belastingdruk.

De aandacht kan worden gevestigd op twee ontwikkelingen. De eerste is de verschuiving van de formele naar de informele sector. De tendens waarbij steeds meer werkzaamheden aan de gezinshuishouding worden onttrokken, is verleden tijd. Er kan nu een tegengestelde beweging worden geconstateerd. Volstaan kan worden met een verwijzing naar het „doe-het-zelf”-werk dat steeds grotere vormen gaat aannemen 3). Economische factoren, zoals gestegen bruto lonen die doorwerken in de prijzen, spelen ongetwijfeld een rol van betekenis, maar een verklaring zal toch ook aandacht moeten schenken aan verschijnselen zoals kortere arbeidstijden, veranderde gezinsamenstelling en de individualisering van de behoeften bij een gestandaardiseerde productie.

De tweede ontwikkeling betreft de organisatie van het ruilverkeer. Er is een onvoorstelbaar groot complex van veelsoortige regelingen „gegroeid”. Nationaal, in de EG, en wijder internationaal, levert dat vele aanknopingspunten op voor handelsacrobatiek. Altijd is er in de goot veel geld verdiend door ondernemers die zonder veel scrupules handel dreven. Hun activiteiten bleven echter een randverschijnsel. Nu is dat anders geworden: een heel scala van activiteiten is ontplooid, piraterij op de georganiseerde markt, oneigenlijk gebruik van subsidies en premies tot benutting van leemten in wettelijke regelingen. De kennis van subsdiologen kan worden omgezet in klinkende munt; bedenkelijke manipulaties en zwendelpraktijken leveren soms een kapitale winst op.

Mijn indruk is dat het economische proces niet zo goed reguleerbaar is als de economen hebben gedacht. Het lijkt hoognodig meer aandacht te besteden aan de micro-economische motieven die aan het menselijk gedrag ten grondslag liggen. Al te lang heeft de economie zich tevreden gesteld met een „abstrakten Saldenmechanik der volkswirtschaftlichen Gesamtgrößen” 4). Nu de motor steeds meer bijgeluiden begint te maken, vraagt de econoom zich als automobilist vertwijfeld af waarom hij nooit belangstelling heeft gehad voor een cursus „pech onderweg”.

P. H. Admiraal

1) Zie voor Nederland, A. Heertje en H. Cohen, *Het officieuze circuit*, 1980, hoofdstuk VI. Een internationaal overzicht biedt A. Smith, *The informal economy*, *Lloyds Bank Review*, juli 1981.

2) H. Demsetz, F. de Vries Lectures, Rotterdam, september 1981.

3) Prof. L. Sikkels heeft onlangs gesteld, dat het „doe-het-zelf”-werk in de komende decade zal verdubbelen. Het effect op de werkgelegenheid kan worden geschat op ongeveer 50.000 arbeidsplaatsen.

4) B. S. Frey, geciteerd in: G. Schmolders, *Der Beitrag der Schattenwirtschaft*, in: E. Küng (red.), *Wandlungen in Wirtschaft und Gesellschaft*, 1980, blz. 371.